

Tarih-i Cevdet'e Göre Rum İhtilalinin Dâhilî Sebepleri [1819-1823]

Yrd. Doç. Dr. Cahit Külekçi

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Ana Bilim Dalı

cahit.kulekci@inonu.edu.tr

Özet

1815-1830 yılları arasında gerçekleşen Rum isyanlarından sonra Rumlar bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Rum milleti Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan *sadık bir tebea* iken, bir takım tahriklerin etkisiyle devletin başına bir de 'Yunan *gâilesi*' açmışlardır. Rumların bağımsızlıklarını kazanmasında, dâhilî ve hâricî pek çok faktörün bir araya geldiğini söylemek mümkündür. Ancak Rum ihtilali konusunda yapılan çalışmalarda genelde hâricî faktörler üzerinde durulmuş, dâhilî faktörler ayrı bir başlık halinde pek ele alınmamıştır. Nitekim incelemeye tâbî tuttuğumuz *Ahmed Cevdet Paşa'nın Târih'i*nde de Rum İhtilali'nin dâhilî sebepleri şeklinde ayrı bir başlık bulunmamaktadır. Oysa hâricî faktörlerin etkisi ancak dâhilde yaşanan bir takım siyâsî karışıklıklara paralel olarak artmakta ya da azalmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızda da *Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarih'i* esas alınarak, diğer târihi kaynakların ve arşiv belgelerinin satır aralarında kalan dâhilî faktörlere işaret edilecektir. Rum ihtilal hareketlerinin başlamasında rol oynayan dâhilî faktörlerin başında bürokrat kademesi gelmektedir. Bazı Osmanlı bürokratlarının basiretsizlikleri veya kabiliyetsiz oluşları, Rumların hareketlenmelerinin tespit edilerek, erken tedbir alınmasını geciktirmiştir. Mısır'da Mehmet Ali Paşa, Yanya'da Tepedenlenli Ali Paşa, İstanbul'da Hâlet Efendi gibi bürokratlar bu çerçevede ilk söylenebilecek bürokratlardır. Bürokratların basiretsizlikleri aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin merkezî idaresinin de zayıflamasına sebep olmuş, bundan dolayı Osmanlı Devleti İran sınırındaki bölgelerde ve Şam gibi merkezden uzak yerlerde sorunlar yaşamıştır. Hem bürokratların bu hareketleri hem de buna bağlı olarak diğer eyaletlerdeki karışıklıklar, devletin Rumların fesat hareketleri ile yeteri kadar ilgilenememesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Yunan, Rumlar, Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet

Abstract

The Interior Reasons Of Greek Rebellion By History Of Cevdet [1819-1823]

After the Greek rebellions, between the years 1815-1830, Greeks gained their independence. The Greek nation have caused a 'Greek problem' due to a few of provocations, while living in the Ottoman Empire as loyal nation. Greeks gain their independence can be said of many factors coming together, internal and external. However, external factors, often standing on studies conducted on the Greek revolution, there has not been subject of a separate study's internal factors. The fact that in the *History* of Ahmed Cevdet Pasha not opened a separate heading shaped the interior reasons of Greek rebellion. The effect of external factors are increases or

decreases in parallel some interior political confusions. In this study will be presented the internal factors, remaining between the lines of the *History* of Ahmed Cevdet Pasha, other historical sources and the archive documents. At the beginning of the the internal factors that play a role in the initiation of movements Greek revolution is Ottoman bureaucrats. Some Ottoman bureaucrats behave short-sighted and their talentless delayed detection of Greek movements. In this context the first bureaucrats can be said in Yanya Tepedelenli Ali Pacha, in Egypt Mehmet Ali Pacha and in Istanbul Hâlet Efendi. At the same time, the behavior of bureaucrats short-sighted have resulted the weakening of the Ottoman Empire in the central administration and then the Ottoman Empire has faced problems in areas far from the center, as Iran and Damascus. The behaviors of bureaucrats as well as the confusion in other states, has revealed that the take care of enough with the movements of the Greek mischief.

Key Words: Ottoman, Greek, Greeks, Cevdet Pasha, History of Cevdet

Giriş

Gayr-ı Müslim tebea içerisinde, Sırp, Bulgar ya da diğer bazı etnik gruplardan farklı olarak Rumlar, Osmanlı Devleti'nin çok çeşitli bölgelerine dağılmış bir gruptur.¹ Özellikle deniz kıyılarında, büyük şehirlerde iskân edilen Rumlar, yoğun olarak İzmir, Yanya, Selanik,² Mora, Yunan Adaları ve Tselya'da yaşamaktaydı. Diğer gayr-ı Müslim tebeadan ayrı olarak Osmanlı Devleti'nden Rumlara toprak üzerinde mülkiyet hakkı dahi tanınmıştı.³ Bunun yanında Rumların da diğer gayr-ı Müslim tebea gibi, din ve mezhep işlerinde serbest oldukları,⁴ son nüfus sayımlarında Osmanlı Devleti'nin yaklaşık % 15'lik kısmını teşkil ettikleri, hem dış ticaretin örgütlenmesinde önemli rol üstlendikleri hem de Avrupa sermayesinin Osmanlı topraklarına girmesine öncülük ettikleri ifade edilmektedir.⁵ Rumların devlet içindeki varlıklarının giderek zenginleşmesi ile devletin güç kazanması arasındaki doğru orantının yanı sıra, Rumların Doğu Akdeniz ticaretinde Venedik'in yerini alması ve Rum gemilerinin Türk bayrağı altında ticaret

¹ Aynı durum esasında Ermeniler için de geçerlidir. Ancak Ermeniler, bulundukları bölgelerde hiçbir zaman, bölgenin yerel ahalisi karşısında çoğunluğu sağlayamamışlardır. Orhan Sakin, *Ermeni İsyanı Günlüğü*: 1915, İstanbul 2007, s. 207.

² Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayr-ı Müslim Tebeanın Yönetimi*, İstanbul 1990, s. 167.

³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, V, 107.

⁴ Devlet din işlerine müdahale etmez, ayrıca devlet kimseye rûhânî bir sıfat vermez. Elçin Macar, *İstanbul Rum Patrikhanesi*, İstanbul 2003, 165; Ayrıca bkz: Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat- Terakki ve Rumlar*, İstanbul 2009, s. 332.

⁵ Önder Duman, *Emperyal Bir Araç Olarak Rum Pontus Sorunu (1908-1918)*, Ankara 2010, s. 8, 38.

yaparak refah seviyelerini yükseltmesi, Rumların da zaman içinde devlette etkin konuma gelmesine sebep olmuştu.⁶

Osmanlı Devleti'nin hizmetindeki gayr-ı Müslim unsurlardan sadece birisi olan Rumlar, Osmanlı yönetimi altında şu ya da bu şekilde görev almış, yönetilen bireyler olarak yönetenlerle toplumsal ve hatta kültürel bütünleşme bu şekilde sağlanmıştır. Millet sistemi⁷ olarak tanınan sistem gereği Osmanlılar, Rum cemaatinin kendi kilise çevrelerindeki özerklerine de saygı göstermiştir. Ancak Osmanlı'nın göstermiş olduğu bu kadim gelenek,⁸ ele aldığımız isyanlara farklı açıdan zemin hazırlamıştır.⁹ Zira Rum Patrikhanesine din yönünden Hristiyan tebeanın idaresini sağlaması anlamında muhtariyet tanınmıştı ve çeşitli eyaletlere gönderilen rütbeli papazların hemen hepsi de Rumlardan seçilmekteydi. Ayrıca Fenerli Rum beyleri, devletin kendilerine olan güvenini kaybetmelerinden önce, Eflâk- Boğdan voyvodalıklarında, divân-ı hümayûn ve elçilik tercümanlıklarında kullanılırlardı. Üstelik Rumların aydın sınıfını oluşturan Rum beylerinin İstanbul'dan, Bükreş'e ve Korfu'ya uzanan kollarının olması,¹⁰ Rumlara geniş hareket sahası kazandırmaktaydı.

Anadolu'da yaşayan Rumlar ile Türkler arasında dikkate değer yoğunlukta bir kaynaşma söz konusu olsa da¹¹ özellikle büyük şehirlerde yaşayan Rum halkının, zamanla Avrupalı aydınların tahrikiyle Osmanlı karşıtı bir tavra büründükleri gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca büyük şehirlerde yaşayan bazı Rum aydınlarının da yazılı ba-

⁶ Enver Ziya Karal, a.g.e., V, 107.

⁷ Tüm gayr-ı Müslimleri, Osmanlı idaresinin bir parçası olarak tanımlayan bu sistemin varlığı tartışmalıdır. Ancak şurası bir gerçektir ki; tüm gayr-ı Müslim unsurlar, sâdik birer tebea olma durumlarını sürdürdükleri müddetçe devletin dâhilî unsurlarından birisi olarak kabul görmüştür. Bilal Eryılmaz, Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi, İstanbul 1992, s. 13.

⁸ Sadece Osmanlıların değil, Selçukluların da gayr-ı Müslim tebeaya yaklaşımı aynı paraleldedir. Bkz. Bekir Biçer, 'Ortaçağ'da Kürtler ve Türkler', The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science (JASS), Cilt: 6, Sayı: 6, 2013, s. 242.

⁹ Halil İncelik, 'Mirasın Anlamı: Osmanlı Örneği', İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası, Derleyen: L. Carl Brown, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul 1996, s. 43.

¹⁰ Enver Ziya Karal, a.g.e., V, 108.

¹¹ Orta Anadolu'daki Rumların içinde gündelik yaşamda Türkçe konuşan ve çocuklarına Türkçe adlar koyan Rumların sayısı hiç de az değildir. Bkz: Suraiya Faroqhi, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, İstanbul 2005, s. 9. Bu durum elbette sadece Anadolu'ya mahsus bir durum da değildir. Nitekim Eremya Çelebi de İstanbul'da, sur içindeki kimi Rumların Fatih Sultan Mehmed tarafından buralara getirildiklerini, bu Rumların Rumca bilmediklerini ve bir Türk gibi Türkçe konuştuklarını aktarmaktadır. Bkz: Eremya Çelebi Kömürçyan, İstanbul Tarihi, Trc: Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1988, s. 2

sındaki etkinlikleri,¹² bu tesire katkı yapan faktörlerden birisi olarak değerlendirilmektedir.

Rumların bağımsızlıklarını kazanmasından yaklaşık elli yıl sonra, 1874'te İstanbul'a gelip, gördüklerini aktaran İtalyan seyyah *Edmondo de Amicis*'in Rumlar hakkındaki ifadelerinde dikkat çekici bilgiler bulunmaktadır:

*'Ermenileri şöyle bir bakınca tanımak ne kadar güçse, Rumları kıyafeti hesaba katmadan bile tanımak o kadar kolaydır. Görünüşleri ve çehreleri imparatorluğun diğer tebeasından, bilhassa Türklerden çok farklıdır. Bu farkı veya daha ziyade bu tezadı anlayabilmek için bir kahvede veya bir gemide yan yana oturan bir Türk ile bir Rum'u incelemek gerekir. Üç aşağı beş yukarı aynı yaşta, aynı seviyede olsalar, ikisi de Avrupalı gibi giyinmiş olsa ve hatta yüzleri birbirine benzese, yanılmak mümkün değildir.'*¹³

İtalyan seyyah *De Amicis*'in burada aktardıkları, Hristiyan tebeadan olan Ermenilerle Rumlar arasındaki farkı da ortaya koymaktadır. Gerçekte de Osmanlı topraklarında yaşayan bir Ermeni ile Türkü, hatta bir Ermeni kadını ile Müslüman bir Türk kadını birbirinden ilk bakışta ayırt etmek mümkün değildir.¹⁴ Ancak Rumların Türklerden ve dolayısıyla Ermenilerden oldukça farklı yapıda olduğunu vurgulayan *De Amicis*, Rumlar hakkında ayrıca şunları aktarmaktadır:

*'Rumlar, Ermenilerin aksine çok canlıdır. Gözlerindeki, dudaklarındaki bin gizli hareketle ruhunda olup biten her şeyi açığa vurur; başını vahşi bir at gibi sallar, yüzünde genç bazen çocuksu bir kibir vardır. Bakıldığını görürse kendisine çeki düzen verir, bakılmazsa kendisini göstermeye çalışır. Daima rüya görüyormuş veya bir şeyi arzu ediyormuş gibidir, baştan sona kurnazlık ve hırs içindedir.'*¹⁵

Ana hatlarıyla aktardığımız üzere Rumların da diğer gayr-ı Müslim tebea gibi Osmanlı Devleti ile son yüzyıla kadar ciddi bir problemi görünmemekte, Rumlar Türklerle aynı mahallerde yaşamlarını nispeten sorunsuz bir şekilde sürdürmektedir.¹⁶

¹² Rumların sadece Rumca değil, Türkçe yayın yapan gazetelere sahip olması da bahsettiğimiz etkiyi arttırmaktadır. Ali Arslan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Rum Basını*, İstanbul 2005, s. 62.

¹³ Edmondo De Amicis, İstanbul (1874), Çev: Beynun Akyavaş, Ankara 2006, s. 148.

¹⁴ Genç Ermeni kadınların başörtüleri, yaşlıların peçeleri; Ermeni erkeklerin bıyık ve fesleri, tipik bir Osmanlı ailesinden farksızdır: Charles Stuart- Colonel Stuart, *Journal of A Residence in Northern Persia*, London 1854, s. 31, 32.

¹⁵ Edmondo De Amicis, a.g.e., s. 150.

¹⁶ Adem Kara, 'XIX. Yüzyılda Osmanlı Anadolusunda Ermeni Toplum Yaşantısı: Çorum ve Antakya Karşılaştırmalı Örnekleri', *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science (JASS)*, Cilt: 5, Sayı: 6, 2012, s. 307.

Şu halde diyebiliriz ki; özellikle büyük şehirlerde yaşayan, Avrupalı devletlerle münasebeti bulunan Rumların devletle olan problemlerinin ortaya çıkması, yeniçağların başlarına rastlamaktadır. Bilhassa Hümanizma ve Rönesans hareketleriyle birlikte Avrupalı aydınların eski Yunan kültürüyle temas etmelerini tâkiben Avrupa- Rum birlikteliği de başlamış, XVIII. yüzyıldan itibaren bu temas dostluğa dönüşmüştür. Nitekim basın dünyasında Yunanların lehinde, Osmanlıların aleyhinde yazılar yayımlanmaya başlanması da bu zamana tekâbül etmiştir. Avrupalı aydın kesimin Rumların, Osmanlı Devleti içindeki mukadderatı ile ilgilenmeleri de aynı süreç içinde gerçekleşmiş; sonrasında İngiltere, Rusya ve Avusturya Osmanlı Devleti'nin içten çökertilebilmesi için Rumlar arasında milliyetçilik duygusuyla egemenlik düşüncesini yaymaya başlayarak¹⁷ Rum ihtilalinin hâricî sebeplerini oluşturmuşlardır.

Bu paralelde Osmanlı Devleti'nin gayr-ı Müslim tebeasından olan Rumlar, ayrılıkçı fikirlerin etkisiyle bağımsızlığa doğru adım atmaya başlamışlardır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Rumların bağımsızlıklarını kazanmasında dış faktörler kadar iç faktörler de önem arz etmektedir. Bu çalışmamızda da biz, *Ahmed Cevdet Paşa*'nın konuyla ilgili aktardıklarını merkeze alarak, dâhilî unsurlara dikkat çekeceğiz. Mukâyese yapılabilmesi amacıyla çalışmamızda, diğer târih kaynaklarına ve devletin resmî arşiv belgelerine de müracaat edeceğiz.

Konuyla ilgili olarak Cevdet Paşa'nın eserinde bulunan metinleri aktarırken dipnotlarda yer alan bazı açıklamalar, *Ahmed Cevdet Paşa*'nın görüşleri değil, konuyla ilgili olarak kendi değerlendirmelerimizdir. Çalışmamızda *Ahmed Cevdet Paşa*'nın ve yine devletin resmî tarihçilerinden olan *Mehmed Esad Efendi* ve *Şani-zâde*'nin görüşlerine de genişçe yer verilmiş, resmî arşiv belgeleri de konu çerçevesinde kullanılmıştır.

1. Mehmet Ali Paşa ve Mısır Meselesi

Napolyon'un 1798'deki Mısır seferinden sonra Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır üzerindeki hâkimiyet süreci de başlamıştır.¹⁸ Çünkü Napolyon'un bu seferi sonrasında Mısır'da Osmanlı hâkimiyetine karşı cephe alan Kölemenler bir hayli yıpranmış ve burada yeni bir idareye zemin hazırlanmıştır. İngilizlerin yardımıyla Mısır'a ordu gönderen Osmanlı, ordunun başına Kavala hâkiminin oğlu Ali Ağa'yı, yardımcısı olarak da Mehmet Ali'yi atamıştır. Bir müddet sonra Ali Ağa geri dönmek zorunda kalmış ve or-

¹⁷ Enver Ziya Karal, a.g.e., V, 108.

¹⁸ Şâni-zâde, Mehmed Atâullah Efendi, Şâni-zâde Târîhi, Hzr: Ziya Yılmaz, İstanbul 2008, I, 298.

dunun yardımcısı olarak atanan Mehmet Ali bölgede tek başına kalmıştır. Devletin acz ve zaafının farkına varan Mehmet Ali'nin devlete karşı cephe almaya başlaması da bu sürecin kabinde gerçekleşmiş;¹⁹ Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa,²⁰ bu süreç sonunda giderek yükselen bir konuma sahip olmuştur.²¹ Kısa zaman içinde Mısır'da büyük muvaffakiyetler kazanan Mehmet Ali Paşa,²² öncelikle kendisini görevlendiren İngilizlere karşı başarı kazanmıştır.²³ İlerleyen safhada Osmanlı'nın hâkimiyetini de reddedecek olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa,²⁴ Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki en büyük problemlerinden birisi haline gelmiştir.²⁵

Ahmed Cevdet Paşa'nın Mısır olaylarına dikkat çekmesi ise 1819 yılındaki Rumların hal ve hareketlerindeki değişimi aktarmaya başladığı bir zamana tesadüf etmektedir. Cevdet Paşa, her yıl olduğu gibi 1819 yılında da Mısır, Mehmet Ali Paşa'nın uhdesine bırakılmıştı, demektedir. Bunun sebebi olarak da Mehmet Ali Paşa'nın kabiliyetli bir yönetici olmasının yanı sıra²⁶ Osmanlı'nın bu bölgedeki hâkimiyetinin zayıflığı gösterilmektedir. Zira Cevdet Paşa 'O vakitler, Mehmet Ali Paşa'nın görevden el çektirilmesi mümkün değildi.' derken de bu gerçeği vurgulamaktaydı:

*'Ol vakit Mehmet Ali Paşa'nın azli kâbil değil idi. Çünkü ol vakit Devlet-i Aliyye müte-neffiz ve muktedir olan kesânı birer birer izâle etmekte olduğu halde Mehmet Ali Paşa kendisine başka bir eyalet verilse bile yuvasından yani Mısır'dan çıkıp da bir dama düşmek muhâtarasından çekinir idi. Burası Bâb-ı Âlice dahi malum olduğundan onun Mısır'dan azline cesaret olunamazdı.'*²⁷

Osmanlı Devleti, Mısır'ın bir kısım gelirlerini²⁸ Mehmet Ali Paşa'ya tevcih etmesine rağmen,²⁹ Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da gösterdiği mukâvemet ile ilgilen-

¹⁹ BOA, Cevdet Bahriye, 176/ 8304.

²⁰ BOA, Hatt-ı Hümayûn, 57/ 2605.

²¹ Şâni-zâde, a.g.e., I, 393; BOA, Cevdet Dahiliye, 140/ 7000.

²² Şâni-zâde, a.g.e., I, 388, 389.

²³ BOA, Hatt-ı Hümayûn, 374/ 20429.

²⁴ Yerine Hüseyin Paşa'nın atanması hakkında bkz: BOA, Cevdet Dahiliye, 23/ 1140.

²⁵ Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve isyanı hakkında geniş bilgi için bkz: Şinasi Altundağ, Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi (1831-1841), Ankara 1988, s. 25, 26, 27 vd.

²⁶ Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'daki güçlü varlığı, Osmanlı'nın bu bölgeden emîn olmasını sağlayan bir unsur olmuştu. 'Mehmet Ali Paşa'nın fevt olduğu' söylentileri dahi bölgede karışıklıklar çıkması için yeterliydi. Valinin güçlü konumu bölgedeki bir takım bürokratları kışkırttığından, bu tür söylentiler derhâl tahkik edilirdi. Şâni-zâde, a.g.e., I, 657.

²⁷ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 42.

²⁸ Devletin bir kısım vergileri Mehmed Ali Paşa'ya vermesi bir tarafa, Mehmed Ali Paşa'nın bu vergilerden bir kısmına el koyması da söz konusu olmuştur. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 345/ 19690.

²⁹ BOA, Cevdet Maliye, 12/ 513.

meye başlayan Osmanlı Devleti, bu olaylardan birkaç ay sonra başlayan Rumların fesat hareketlerini gözlemleyememiş, soruna odaklanamamıştır.³⁰ Ancak Mehmet Ali Paşa ve Mısır sorunu, Rumların ihtilal hareketlerinin başlamasından çok daha sonra gerçekleşmiş bir meseledir.³¹

2. Tepedelenli Ali Paşa Meselesi

1768- 1774 Osmanlı- Rus harbi sırasında devlete yaptığı hizmete karşılık Derbent paşalığına yükseltilen Tepedelenli Ali Paşa,³² 1788’de Yanya paşası olmuştur. Zamanında Fransa’ya karşı yapılan askerî operasyonlarda muvaffakiyetler kazanan Ali Paşa,³³ 1802’de Arnavut isyanını bastırmış³⁴ ve devlete itaatinden dolayı kısa zamanda güç ve servet elde etmiştir.³⁵

Tepedelenli Ali Paşa’nın Yanya’daki görevi sırasında sergilemiş olduğu tavır,³⁶ *Cevdet Paşa*’nın ifadesiyle ‘*Osmanlı’nın başına Yunan gâilesini açan*’ bir tavır olmuştur.³⁷ Osmanlı bürokratlarından Hâlet Efendi,³⁸ Tepedelenli Ali Paşa’nın alışlageldiği ölçüde gönderdiği para ve hediyeleri az bularak yılda bin kese akçe istemiştir.³⁹ Ali Paşa ise böyle vergi gibi kesilen para verme işine yanaşmadığından⁴⁰ Hâlet Efendi, onun aleyhine Bâb-ı Âlî’de söylentiler çıkarmış⁴¹ ve Tepedelenli Ali Paşa’nın merkezî idareyle arasındaki açılmasına sebep olmuştur.⁴²

³⁰ Rum isyanını ilgilendiren Mısır meselesinin, Mehmet Ali Paşa ile birlikte ortaya çıkması 1824’ten sonra olduğu için burada sadece konuya dikkat çekmekle yetineceğiz.

³¹ Şinasi Altundağ, a.g.e., s. 25-35.

³² Tepedelenli’nin Yanya’daki varlığı bile Rumlar için mutlak bir tehdit unsuru olmuştur. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 678/ 33051.

³³ Fransa imparatoru Bonaparta’nın zaman zaman Tepedelenli Ali Paşa’yı bu minvâlde devlet yetkililerine şikâyet etmesi de anlaşılır olmaktadır. Şâni-zâde, a.g.e., I, 96.

³⁴ Şâni-zâde, a.g.e., I, 444.

³⁵ Enver Ziya Karal, a.g.e., V, 110.

³⁶ Öyle ki; Osmanlı, Tepedelenli ile mücadele için de özel bir askeri birlik kurmuştur. BOA, Cevdet Askeriye, 967/ 42068.

³⁷ Münnevver Ayaşlı, 19. Asır, Teşrînisâni ve Ötesi, İstanbul 1971, s. 33, 34.

³⁸ İleride de bahsedileceği üzere Tepedelenli gibi Halet Efendi de, Osmanlı’nın bir iç meselesi haline gelecektir. Nihad Sami Banarlı, Devlet ve Devlet Terbiyesi, İstanbul 2007, s. 165.

³⁹ BOA, Cevdet Darphane, 25/ 1236. Daha önce de Tepedelenli Ali Paşa’nın vezîr İbrahim Paşa ile sorunlar yaşadığı hatta bu sorunların bir iç savaşa doğru sürüklendiği aktarılmaktadır. Şâni-zâde, a.g.e., I, 187.

⁴⁰ Aslında bununla ilgili devletin uyarısı da bulunmaktadır. Bu uyarıya rağmen Tepedelenli’nin ödediği vergide değişiklik yapılmasında ısrarlı olunduğu anlaşılmaktadır. BOA, Cevdet Maliye, 774/ 31564. Şâni-zâde’ye göre ise bu para ödenmiştir. Zira bu para sadece Tepedelenli’den değil, Mısır ve Şam valilerinden de talep edilmiştir. Şâni-zâde, a.g.e., I, 327.

⁴¹ Adnan Sofuoğlu, Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri, İstanbul 1996, s. 43.

⁴² Cevdet Paşa, a.g.e., XII, 35.

Bâb-ı Âlî'de durum Tepedelenli'nin aleyhine o derece dönmüştür ki; 1819 yılında, iki parça gemi ile yüz on adet Rum reayası ve bir de Müslüman reaya İstanbul'a gelmiş, geliş sebepleri bilinmediği için de araştırmaya tâbî tutulmuş, yapılan tahkikat neticesinde gemilerin ve içindekilerin Tepedelenli Ali Paşa'nın adamları olduğu öğrenilince gemi derhal Galos iskelesine geri gönderilmiştir.⁴³ Nitekim Tepedelenli'nin Rumlarla sürekli haberleşmesi de⁴⁴ devletin tavrının bu şekilde olmasını gerekli kılmış olmalıdır.

Şu da var ki; Tepedelenli Ali Paşa hakkındaki bu menfî tavır, onun valilik görevini sonlandırmamış;⁴⁵ Hâlet Efendi ile yaşadığı bu soruna rağmen Tepedelenli'nin Yanya valiliği sürmüştür:

*'Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa, envâ-ı desâis ile civarındaki Arnavud beylerinin evlerini harab ederek Toskalık kıtasını kabz-ı tasarrufuna aldıktan sonra Kığalık tarafına dahi taaddî eder olmuş idi.'*⁴⁶

Tepedelenli'nin Yanya'da vali olduğu halde, fesat hareketlerine kalkışmasının sebebine *Cevdet Paşa* farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Ona göre Tepedelenli Ali Paşa'nın fesat hareketlerinin içinde bulunmasının sebeplerinden birisi de Mısır'daki Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dır. Çünkü o da Mehmet Ali Paşa gibi devletin muvazzaf askerlerindendir. Tepedelenli, hâl ve hareketleriyle Mehmet Ali Paşa'yı taklit ediyor, o da onun gibi bir edayla İstanbul'a karşı büyükleniyordu. Oysa o sıralarda Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da yaptığı icraatlar devletin lehine olan icraatlardı. *Cevdet Paşa*'nın deyişiyle, *Tepedelenli Ali Paşa'nın idaresi ise başıbozuk asker kumandanının işine benzemekteydi*. Çünkü o, Mehmet Ali Paşa gibi ziraat ve ticareti geliştirerek, köy ve kasabaların faydasına çalışacağına birçok köyü birer bahane ile çiftlik haline getiriyor, ziraatın azalmasına sebep oluyordu.⁴⁷

Görüldüğü üzere *Cevdet Paşa*, Tepedelenli'nin Mehmet Ali Paşa'yı örnek aldığı, belki de onun gibi ilerleyen süreçte, kendisinin de bulunduğu bölgede özerk yönetime kavuşma isteğinin olduğunu ifade etmektedir.⁴⁸ Ancak şunu belirtmeliyiz ki; Mehmet

⁴³ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 43; Şâni-zâde, a.g.e., II, 1010.

⁴⁴ BOA, Hatt-ı Hümayûn, 960/ 41184.

⁴⁵ BOA, Cevdet Dahiliye, 222/ 11090.

⁴⁶ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 43.

⁴⁷ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 44.

⁴⁸ Bu durum esasında Tepedelenli'nin Tırhala mutasarrıfı iken tespit edilmiştir. Tepedelenli'nin isyan etmeye meyilli olduğu bilgisinin yer aldığı vesikaya göre Tepedelenli'nin bir başka vilayete atanmasının doğru olmayacağı bildirilmektedir. BOA, Cevdet Dahiliye, 290/ 14493.

Ali Paşa'nın Suriye'ye taarruzu ile elde etmek isteği özerklik fikri, Tepedelenli'nin Yan-ya valiliğinden çok daha sonradır. Yani henüz Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da özerklik ilanı gibi bir meselesi, en azından o sıralarda açıkça görülmemektedir.⁴⁹ Belki de Tepedelenli özerklikten ziyade Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da elde ettiği gücü elde etmek ve ne olursa olsun görevden alınmamak için mücadele etmekteydi.⁵⁰

Tepedelenli Ali Paşa'nın devlet için tehlike arz ettiği bir vâkıadır.⁵¹ Fakat buna rağmen *Cevdet Paşa*, Ali Paşa'nın hemen görevden alınmamasının sebebinin ardında onun *Mora'daki Rumlar üzerinde kurduğu baskının*⁵² etkili olduğunu düşünmektedir.⁵³ Gerçi aralarında sorun olduğunu aktardığımız Osmanlı bürokratlarından Hâlet Efendi, onun bir an önce yok edilmesini isteyenlerin başında gelmekteydi ancak onun bu isteği sair bürokratlar tarafından kabul görmemekteydi.⁵⁴ Bu duruma özellikle dikkat çeken *Cevdet Paşa*, Tepedelenli Ali Paşa ile Hâlet Efendi arasındaki meseleyi izah ederken ilginç bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Rumeli'nin durumunu *îçi barut dolu bir lağım çukuruna* benzeten *Cevdet Paşa*'ya göre, Hâlet Efendi'nin Tepedelenli Ali Paşa'nın öldürülmesindeki ısrarı ile meydana gelen karışıklıklar ve sonrasında ortaya çıkan Tepedelenli Ali Paşa meselesi bu lağımın ateşleyicisi olmuştur.⁵⁵

Uzunca bir süre üzerinde kurulmak istenen baskıyı kırmaya çalışan Tepedelenli Ali Paşa, nihayetinde aynı yıl içinde valisi bulunduğu yeri ve civarını kendi hükmü altına alarak, merkezî otoriteye itaat etmemeye başlamıştır.⁵⁶ Bunun gerçekleşmesini bekleyen Hâlet Efendi, derhal harekete geçmiş, onun arz ve ifadesi üzerine padişah Tepedelenli'nin durumunun tahkik edilmesini istemiştir. Ancak Tepedelenli'nin daha önce de öldürülmesine karşı çıkan ve Hâlet Efendi'yi durduran bürokratlardan Cânib Efendi, Tepedelenli'nin görevden alınmaması gerektiğini padişaha izah etmiş ve Hâlet Efendi'nin bu yöndeki isteği yine sonuçsuz kalmıştır.⁵⁷

⁴⁹ Şinasi Altundağ, a.g.e., s. 29.

⁵⁰ Osmanlı Devleti de bürokratlarına yazdığı emirlerde, Tepedelenli'nin yalnız bırakılması gerektiğini bildirmekteydi. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1314/ 51213.

⁵¹ Bilhassa son dönemlerde, Tepedelenli'nin kazandığı zaferler bile önemsenmemeye başlanmıştır. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1544/ 33.

⁵² Şâni-zâde, a.g.e., I, 535.

⁵³ Tepedelenli'nin askerî gücü hakkında bkz. Mehmed Esad Efendi, *Sahhaflar Şeyhî-zâde Seyyid, Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, Hzr: Ziya Yılmaz, İstanbul 2000, s. 593.

⁵⁴ Şâni-zâde, a.g.e., II, 1025.

⁵⁵ *Cevdet Paşa*, a.g.e., XI, 44.

⁵⁶ Mehmed Esad Efendi, a.g.e., s. 23.

⁵⁷ Reşat Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzîmat, Ankara 1985, s. 26.

Bu arada Tepedelenli Ali Paşa, güçlü varlıklarından korktuğu bürokratları öldürmek ve bölgede tek hâkim güç olmak için çaba gösterirken Hâlet Efendi de sürekli Ali Paşa'nın görevden alınması ve idam edilmesi fikrini padişaha ulaştırmaya çalışmaktadır. Oysa diğer taraftan Yanya ve Mora'da isyan hareketleri baş göstermektedir. Bir müddet sonra Ali Paşa'nın bulunduğu bölgede kazandığı güç, Bâb-ı Âlî'yi de rahatsız etmiş ve Ali Paşa'nın etkili olduğu bölge merkezden gönderilen askerlerce daraltılmıştır. Tepedelenli'nin bu durumu kabullenmesi mümkün olmadığından, kendisine ulaştırılan emirleri, daha önce olduğu gibi göz ardı etmeye başlamıştır. Nitekim Ali Paşa'nın kısa bir süre sonra devletten affını⁵⁸ istemesi de Hâlet Efendi'nin İstanbul'da kendi fikrini devlet kademesine artık yavaş yavaş kabul ettirdiğinin göstergesi olarak anlaşılmalıdır.⁵⁹

Tepedelenli Ali Paşa ile Hâlet Efendi arasındaki meselenin asıl sebebi hakkında fikir yürütmeye devam eden *Ahmed Cevdet Paşa*, meselenin giderek ciddi boyutlara ulaşmasının bir başka sebebini de Rumlara bağlamaktadır:

'...Rumlar ise bir taraftan Hâlet Efendi'yi ve diğer taraftan Ali Paşa'yı kızdırarak hengâme-i kîtâli kızıştırmakta oldukları cihetle...'⁶⁰

Neticede Tepedelenli'nin devlete karşı olan bu tutumu sonrasında defalarca af istemesine rağmen⁶¹ bunun devlet tarafından kabul görmemesi ile başlayan iç savaş, Ali Paşa'nın mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır. Mağlubiyetin ardından Tepedelenli Ali Paşa İngiltere'den getirttiği çok sayıda top, tüfek, cephane ve savaş malzemesi ile Yanya Kalesi'ni güçlendirmiş, kalede bol miktarda erzak toplamıştır. Daha sonra idam edilecek oğlu Veli Paşa'yı⁶² da Preveze'ye göndermiş dört bin kadar seçkin Müslüman ve Rum askeri ile onlardan kaleyi, kendi adına savunmalarını istemiştir.⁶³

Anlaşılabacağı üzere *Cevdet Paşa'nın Tarih'i*nde Tepedelenli Ali Paşa meselesi, bölgede meydana getirdiği otorite boşluğu sebebiyle Rum ihtilalinin başlamasına sebep olan dâhilî bir mesele olarak sunulmaktadır.⁶⁴ Cevdet Paşa'ya göre Tepedelenli'nin kendisi bizzat devlete sorun çıkardığı gibi, sonradan kendisini kurtarabilmek için her tarafta

⁵⁸ BOA, Cevdet Dahiliye, 13/ 635.

⁵⁹ Tepedelenli'nin aslında bu tip işlerle meşgul olmadığı ve hakkaniyetli, adil bir bürokrat olduğu da ifade edilmektedir. Bkz. Mehmed Esad Efendi, a.g.e., s. 639.

⁶⁰ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 47.

⁶¹ Mehmed Esad Efendi, a.g.e., s. 710.

⁶² Mehmed Esad Efendi, a.g.e., s. 23; BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1532/ 26.

⁶³ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 49.

⁶⁴ Mehmed Esad Efendi de benzer bir görüşe sahiptir. Bkz. Mehmed Esad Efendi, a.g.e., s. 693.

isyanlar çıkarmış,⁶⁵ Mora'da bulunan Rumları da bizzat kendisi isyana teşvik etmiştir.⁶⁶ Ayrıca Sırbistan, Eflak, Boğdan ve Akdeniz'e adamlarını göndererek, ihtilal yapmak için fırsat bekleyen Rumlara da bekledikleri fırsatı sunmuştur.⁶⁷

Cevdet Paşa'nın, Rum ihtilali ile Tepedelenli Ali Paşa arasında kurduğu şu bağlantı çok daha dikkat çekicidir:

*'Tepedelenli Ali Paşa, Mora'daki zararlı faaliyetleri bir tarafa Rumların bağımsızlıklarını kazanmasında oldukça önem taşıyan Rum Eteryası'nın kuruluşundan haberdardır. Hatta Eteryası'nın kuruluşuna destek vermiş ve Rum ihtilalinin ilk basamağı olan Mora isyanı da Tepedelenli Ali Paşa tarafından organize edilmiştir.'*⁶⁸

Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya Kalesi'ne sığınıp, devlete karşıt olan tavrını sürdürmesi ve bu sırada Ali Paşa'nın Rumlarla yardımlaşabilme uğruna adeta Hristiyanlaştığını da⁶⁹ aktaran *Cevdet Paşa*, Tepedelenli'nin açıkça Rum ihtilalinin baş müsebbipleri arasında görülmeye başlandığını ifade etmektedir.⁷⁰

Rumların bağımsızlıklarını kazanmasında kısmen dolaylı ama mutlak manada rolü olduğu açık olan Tepedelenli Ali Paşa, Hurşit Paşa tarafından idam edilmiş,⁷¹ başı kesilerek Bâb-ı Âlî'ye gönderilmiştir.⁷²

Tepedelenli Ali Paşa hakkında Ahmed Cevdet Paşa'nın son cümleleri ise konunun anlaşılması hususunda dikkate değer bilgiler sunmaktadır:

'Bazıları Tepedelenli Ali Paşa için zalim ve düşük bir adam derse de savaşlarda devlete büyük hizmetleri dokunmuştur. Aslında öldürülmesi gerekirdi ama bu daha önce yapılmalıydı. Nasılsa daha önce güçlenmesine meydan verilmiş, o da kuvvetlenmişti. Yalnız başına büyük bir düşmana karşı koyacak hale gelmişti. Yolu ile kullanılıp da düşmana karşı kullanılmak gerekirdi. Fakat Hâlet Efendi istediği parayı alamayınca aleyhine düşmüştü. Üzerine büyük sayıda askerle Hurşit Paşa serasker olarak gönderildi. Hurşit Paşa masraf kapısını geniş açtı. Rumeli'yi soyduktan başka devlet hazinesinden de çokça para istedi. Yakında Ali Paşa meselesi ortadan kalkar,

⁶⁵ Şâni-zâde, a.g.e., II, 980.

⁶⁶ Gerçi kitapta Tepedelenli'nin Rumlardan her hangi bir siyâsî talepte bulunup bulunmadığı aktarılmamaktadır.

⁶⁷ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 50, 51.

⁶⁸ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 146.

⁶⁹ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 153. Şâni-zâde ise Tepedelenli'nin Hristiyanlığa olan temâyülünden başka kimi zaman da dervişâne tavırlar sergilediğinden bahsetmektedir. Şâni-zâde, a.g.e., II, 978.

⁷⁰ Daha sonra aktaracağımız bölümlerde Cevdet Paşa'nın aslına böyle düşünmediği ortaya çıkmaktadır.

⁷¹ BOA, Hatt-ı Hümayûn, 470/ 23033.

⁷² Cevdet Paşa, a.g.e., XII, 33; BOA, Cevdet Dahiliye, 289/ 14438.

*tılsımlı hazineler meydana çıkar, o zaman fayda sağlanır, düşüncesiyle İstanbul'dan paralar gönderildi. Rum karışıklığı çıkınca Ali Paşa'yı affedip, bu işte kullanmak gerekirdi. Kendisi bile bunu istemişti, hatta Parga'da bir köşeye çekilip yine istenirse görev yapmak üzere affını da istemişti. Bu karışıklık yalnız Ali Paşa'nın kıskırtmasıdır, Ali Paşa ortadan kaldırılsa Rum karışıklığı da kalkar gibi sözlerle Ali Paşa'nın kuşatılmasındaki ısrarlar sürdürüldü. Sonunda da bilindiği gibi öldürüldü ama ne yazık ki Rum karışıklığı ortadan kalkmadı. Gittikçe arttı.*⁷³

Anlaşıldığına göre Tepedelenli Ali Paşa meselesi, Osmanlı Devleti'nde görev yapan bazı bürokratların basiretsiz hareket etmeleri⁷⁴ ve kendi makamlarını koruma çabalarından dolayı, Rum isyanının doğup, gelişmesine hizmet etmiş bir mesele olarak göze çarpmaktadır.⁷⁵ Ali Paşa'nın Mora'daki varlığı, Rumlar için büyük bir tehdit iken, ve bazı tedbir sahibi bürokratların onun varlığının korunması gerektiğini ısrarla isterken,⁷⁶ devlet onun varlığını o bölgede koruyamamıştır.

3. Hâlet Efendi ve Sâir Bürokratlar Meselesi

Tepedelenli Ali Paşa meselesi içerik olarak aslında Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki kronik sorunlarından sadece birisidir. Bürokratların merkezî iktidarla olan sorunları, çoğu zaman kendi başlarına hareket etmeleri, Osmanlı Devleti'nin anılan yüzyılda çözüm üretemediği bir vâkıdır. Nitekim Tepedelenli Ali Paşa meselesinde olduğu gibi Rum ihtilalinin gerçekleştiği yıllarda bazı Osmanlı bürokratlarının durum ve tavırlarının, naklettığımız vâkılara binâen devleti zaafa düşürmesi ve ihtilale dolaylı olarak hizmet etmesi kaçınılmazdır. Bu bürokratların başında da Hâlet Efendi gelmektedir. Tepedelenli Ali Paşa'nın büyük bir mesele haline gelmesinden,⁷⁷ Tepedelenli Ali Paşa'nın oğullarının idam edilmesine, Tepedelenli başta olmak üzere bürokratların azline veya basiretsiz idarecilerin nasbına kadar pek çok trajik olayda Hâlet Efendi'nin rolü bulunmaktadır.⁷⁸ Hâlet Efendi'nin, Tepedelenli meselesinin halledilmesiyle Rumların

⁷³ Cevdet Paşa, a.g.e., XII, 35. Aktardığımız metinden de anlaşılacağı üzere Ahmed Cevdet Paşa, Rumların fesat hareketlerinin Tepedelenli ile doğrudan ilgisinin olmadığını söylemektedir. Şâni-zâde de benzer düşüncededir. Şâni-zâde, a.g.e., II, 1025, 1026.

⁷⁴ Şâni-zâde, a.g.e., I, 735.

⁷⁵ Bu süreçte bile Tepedelenli'nin, devlet aleyhine faaliyetlerde bulunan eşkıyalarla mücadele ettiği aktarılmaktadır. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 496/ 24348.

⁷⁶ Şâni-zâde, a.g.e., II, 1025.

⁷⁷ Tepedelenli'ye gönderilen mektuplar hakkında bkz: BOA, Cevdet Evkaf, 500/ 25278.

⁷⁸ Halet efendi'nin uygunsuz tavırları ya da istekleri sadece Osmanlı bürokratlarıyla da sınırlı kalmamıştır. Eflak voyvadası bile Halet Efendi'nin bazı isteklerini yapamayacağını ve istifa etmek istediğini devlete bildirmiştir. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1157/ 45918 .

fesat hareketlerinin sonlanacağı zannı,⁷⁹ devlet kademelerine kabul ettiren Hâlet Efendi'nin bu konudaki yanılgısı, Rum isyanının sonucuna doğrudan etki eden bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

Rikâb-ı Hümâyûn kethüdalarından ve o zamanın riyâset vekillerinden olan Mehmet Said Hâlet Efendi⁸⁰ ile Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa arasındaki, yukarıda da aktardığımız gibi, Rumların kıskırtmasıyla büyüdüğü ifade edilen anlaşmazlığın temelinde, Hâlet Efendi'nin hırslı kişiliğinin oldukça fazla etkisi bulunmaktadır.⁸¹ Zira Hâlet Efendi, gerektiğinde devlet imkânlarını şahsî çıkarı için kullanmaktan çekinmeyen, padişahı yanlış bilgilendirerek,⁸² sürekli kendi mevkisini korumaya çalışan bir devlet adamıdır.⁸³

Elbette Hâlet Efendi'nin bu gibi bir takım şahsî zaaflarının,⁸⁴ bir ihtilale doğrudan sebep olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak kendisinin son derece gaddar, *Cevdet Paşa*'nın deyişiyle şerli biri olması, tedbir alınarak kolaylıkla önlenilecek hadiselerin önlenememesi ile sonuçlanmış, ihtilalin öncülleri Hâlet Efendi gibi bürokratlar yüzünden tespit edilememiştir. Bu çerçevede *Cevdet Paşa*'nın aktardığı şu vâkia dikkat çekmektedir:

'İhtiyar bir Rum papaz Müslüman olmak için Divân-ı Âlî'ye geldiği sıralarda, birkaç Rum bir şekilde ihtiyarın yanına sokulur ve onun mecnun olduğunu söyler. Papaz bunun üzerine, deli sizlersiniz ki altından kalkamayacağınız zor bir işe giriştiniz, aklı olan kimse böyle tehlikeli işten kendisini korumak için bir an önce sizden ayrılmalıdır, der. Müslüman olmak isteyen Rum papazın bu sözleri açıkken, hiç kimse meselenin üzerine gidip de bu zor iş nedir, sen ne demek istiyorsun, dememiştir. Yine o sıralarda (1819 yılı) bir Rum bakkal, dostu olduğu birkaç Müslüman'a şaka yollu şunları der: Siz şimdi beni küçük görüyorsunuz. Ancak bizim Akdeniz'de yüzlerce gemimiz var, bana çok faydalı şeyler getirecekler. O zaman siz beni başka türlü görece-

⁷⁹ Mehmed Esad Efendi, a.g.e., s. 693.

⁸⁰ 'Hâlet Efendi, akl u kıyâset ve rüşd ü sadâkat cihetleriyle akrân u emsâline mukaddem olup, hususan Pâris sefâreti takribiyle şimdi cümleden elzem olan Avrupa ahvâli hakikatına vukûf-ı tamm...' Şâni-zâde, a.g.e., I, 265

⁸¹ Ayrıca Hâlet Efendi'nin Rum beylerinin katipliğini yapması ve Rum çocuklarının eğitimlerinde görev alması da, onun Rumlara karşı daha yumuşak bir bakış açısına sahip olmasına sebep olduğu ifade edilmektedir. Cemal Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, İstanbul 1958, IV, 2521; Ayrıca bkz: Zeynep Sözen, Fenerli Beyler, İstanbul 2000, s. 123, 124; Şâni-zâde, a.g.e., II, 1025.

⁸² Mehmet Bilgin, Karadeniz'de Postmodern Pontusçuluk, İstanbul 2008, s. 45.

⁸³ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 95.

⁸⁴ Seyfi Yıldırım- Adnan Sofuoğlu, Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi, Ankara 2010, s. 37.

siniz. Bana muhtaç olacaksınız. Nitekim Rum ihtilali ortaya çıkınca bu bakkal aranmışsa da bulunamamıştır. Rumların fesatları bu derece halk arasında dahi konuşuluyorken, Hâlet Efendi'nin şerrinden korkanlar, bu tür manalı konuşmalara şahit olsalar da ağızlarını açamıyordu.'⁸⁵

Cevdet Paşa'nın, Hâlet Efendi hakkındaki şu sözleri de aslında Tepedelenli Ali Paşa'nın Hâlet Efendi'ye göre⁸⁶ çok daha masum bir bürokrat olduğunun delili gibidir:

'Bazı şahsî fikirlerine dayanarak bu türlü sözleri halk arasında konuşulduğunu duysa da duymazlıktan gelir, Rumlara kapıldığından kalp gözü kapalıdır. Rumlara dair kötü bir söz işitse dahi hemen olayın incelenmesini yine Rumlara havale ederdi.'⁸⁷

Görüldüğü üzere Hâlet Efendi'nin Rumların hareketlenmelerini fark ettiği halde, makamını koruma endişesi ile⁸⁸ bu durumu yetkili mercilere iletmediği ve öncesinde tedbir alınabilecek hadiselerin önüne bu yüzden geçilemediği anlaşılmaktadır.⁸⁹ Hâlet Efendi'nin tedbirsizliği sadece bununla da sınırlı değildir.

Hâlet Efendi'nin, nişancı Hamid Bey'i⁹⁰ Rusya ile Rum meselesini konuşmak üzere görevlendirmesi,⁹¹ daha sonraki süreçte hâriciye nâzırı olacak olan Hamid Bey'in de görüşmelerde konuşmaktan çekinerek kendi söz hakkını bir Rum'a vermesi, dolayısıyla görüşmelerden hiçbir şey elde edemeden ayrılması, durumun vahametini göstermektedir.⁹² Hamid Bey gibi önemli bir bürokratin bu kadar basiretsiz davranması her halde bilgisizliğinden ileri gelmektedir. Zira bu olaydan kısa bir süre sonra hâriciye nâzırı sıfatıyla kapı kethüdasından kendisine ulaştırılan ve Rusya'nın Rumlara ihtilal hususunda yardımlarını deşifre eden mektubu görmesine rağmen, 'Aman efendim, savaş çıkmasın.', şeklindeki bir yaklaşımla mektubu açığa çıkarmaması, onun basiretsizliğinin bir işareti olarak algılanmalıdır. Kaldı ki; Ahmed Cevdet Paşa da bu durumu Hamid Bey'in, bilgisi kıt bir kimse olmasına bağlamaktadır.⁹³

⁸⁵ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 105.

⁸⁶ Tepedelenli'nin idam edilmesine sebep olan Halet Efendi'nin de devlet tarafından idam edilerek, başının kesilmesi ve üstelik kesik başın teşhir edilmesi, Halet Efendi'nin nasıl bir bürokrat profiline sahip olduğunu göstermektedir. BOA, Cevdet Dahiliye, 108/ 5355.

⁸⁷ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 106.

⁸⁸ İlk hareketlenmelerin başladığı Mora'da Tepedelenli Ali Paşa'nın varlığı, Moralı Rumların hareketlerini kısıtlamaktaydı. Ancak Tepedelenli'nin bölgedeki varlığının sorgulanmasıyla birlikte bu durum ortadan kalmıştı ve bunun da sorumlusu Halet Efendi idi.

⁸⁹ Süleyman Kocabaş, Tarihte ve Günümüzde Türk- Yunan Mücadelesi, İstanbul 1984, s. 65, 66.

⁹⁰ BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1260/ 48744.

⁹¹ Şâni-zâde, a.g.e., II, 976.

⁹² Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 98.

⁹³ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 123.

Gerçi Hamid Efendi örneğinde olduğu gibi bürokrat kademesine basiretsiz insanların nasbına ya da bürokrasideki bozuklukların giderilebilmesi için azl ve nasbların artmasına⁹⁴ *Cevdet Paşa 'Harekette bereket vardır.'*, diyerek olumlu yaklaşmaktadır:

*'Böyle büyük bir olay sırasında, harekette bereket vardır, anlamı gereğince sadrazamlar değiştirildiği gibi Seyid Ali Paşa, zamanın nezaket ve ehemmiyeti göz önüne alınarak yeterli görülmediğinden, ayrıca şeyhülislam Hacı Halil Efendi de Hâlet Efendi ile anlaşılamadığından görevden alınmıştır.'*⁹⁵

Cevdet Paşa'nın bu değişiklikleri hayra yormasının ardında yatan düşüncesini ise aktardığı şu satırlardan anlayabilmekteyiz:

*'Konuşmaya gelince, Ezdin'de bu kadar büyük vezirler, mirmiranlar, ün salmış görevliler var. Başına oturup bir iş görmüyorlar! diye ara sıra Bâb-ı Âlî'den bildiriler gelirdi. Ama durumun nasıl olduğunu bakıp araştırmaya kimse tenezzül etmezdi. Mesela serasker Ali Paşa, ordu idare edebilmek şöyle dursun, Ezdin'e gelişinin haftasında vekilharca mutfağı kapayıp cevap vermiş, paşada ise akçe olmadığı bilindiği için, kethüdasıyla hazinedarı Reşit Bey, kendi keselerinden vekilharca düz hesap iki yüz kuruş vermişler.'*⁹⁶

Öte yandan Tepedelenli Ali Paşa'nın öldürülmesi olayında etkin görev alan⁹⁷ ve meseleyi sükûna erdiren Hurşit Paşa,⁹⁸ serasker olarak görev yaptığı Yanya'da,⁹⁹ Mora halkının hareketlenmesi karşısında tedbir almaktan uzak, ağır hareketler içinde vakit geçirmekte iken,¹⁰⁰ Tepedelenli Ali Paşa'nın ölmesinden sonra üzerlerindeki baskıdan kurtulan Mora halkı bunu fırsat bilmişti.¹⁰¹ Yanya seraskeri Hurşit Paşa, tüm bunları çok sonra fark etmişti.¹⁰² Gerek kendisinin ve gerekse daha evvel kethüdası ve yakın zamana kadar Mora valisi olan Seyid Mehmet Paşa'nın kıymetli eşyaları, harem ve cariyelerinin hepsi Tırapoliçe [Trapolis]'de idi. Ne çare ki serasker Hurşit Paşa ve Mehmet Paşa onun

⁹⁴ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul 2004, s. 52.

⁹⁵ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 132.

⁹⁶ Cevdet Paşa, a.g.e., XII, 23, 24.

⁹⁷ Hurşit Paşa'nın Tepedelenli ile arasının öteden beri açık olması, belki de bu işin Hurşit Efendi tarafından yapılmasını gerektirmiştir. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 501/ 24582.

⁹⁸ Oldukça tecrübeli bir bürokrattır. Şâni-zâde, a.g.e., I, 216, 218, 227.

⁹⁹ Mehmed Esad Efendi, a.g.e., s. 686.

¹⁰⁰ Yanya meselesinin çözümünün zor bir hal alması üzerine meselenin çözümü için Hurşit Paşa'nın devletten yardım talebi hakkında bkz: BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1262/ 48881.

¹⁰¹ Veysel Usta, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, İstanbul 2007, s. 40.

¹⁰² Gerçi bu işte Hurşit Paşa da yalnız değildir. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 748/ 35337.

emrinde olarak ikisi de Yanya ordusuna bağlı oldukları halde kendi ailelerine bile yardım edemiyorlardı.¹⁰³

Nitekim Mora isyanı, bilindiği üzere Rum ihtilalinin ilk basamağıdır¹⁰⁴ ve aktardığımız bilgiler çerçevesinde değerlendirecek olursak, bürokratların gafletlerinden dolayı fark edilememiş ve önlenememiştir. Nitekim Tırapoliçe'deki Müslüman halkın Anadolu'ya sâlim bir şekilde naklini dahi akıl edemeyen bürokratlar yüzünden bu bile gerçekleşmemiştir. Durum hakkında *Cevdet Paşa* şu bilgileri vermektedir:

*'Hakikaten o zaman en iyi tedbir halkın Anadolu'ya nakledilmesi idi ancak Ramiz Paşa'nın yeğeni, kapıcıbaşı Mustafa Bey, ordusuyla Tırapoliçe'ye geldikten sonra bunu düşünmemiştir. Zira Mustafa Bey, savaşçı bir kimse olmasına rağmen uzak görüşlü ve tedbirli davranmamıştır.'*¹⁰⁵

Gerek Tepedelenli Ali Paşa, Hâlet Efendi ve gerekse Hurşit Paşa, Mustafa Bey ve diğer bürokratların Mora'daki tutumlarını *Cevdet Paşa* şu şekilde özetlemektedir:

*'Sözün kısası, çok dikkat edilmesi gereken Mora meselesinin ehemmiyetini önce Hurşit Paşa anlamadı. Sonra kendisi anladı ama bu kez de devlete anlatamadı. Bu sebeple Mora âsileri meydana boş bularak yer yer fitne ve fesat tohumları kaldırdılar. Kısa zamanda Mora işi değil, evlâd-ı Fâtihân, belki bütün Yanya ordusu hareket etse önü alınamayacak dereceye varmıştır.'*¹⁰⁶

Bu dönemde sadrazam olarak atanan ve basiretsiz olarak nitelendirilen bir diğer bürokrat Benderli Ali Paşa'nın¹⁰⁷ ilk ve belki de son icraatı, siyâsî açıdan son derece tehlikeli bir idam kararıdır. Kısa süren sadrazamlığı sırasında,¹⁰⁸ Mora isyanına gizli gizli destek verdiği söylenen Rum patriğini astıran Benderli, padişah tarafından idam edilen son sadrazamdır.¹⁰⁹ Benderli Ali Paşa'nın bu tâlihsiz icraatını *Cevdet Paşa* şu şekilde aktarmaktadır:

'Sadrazam patrik Grigoryus'u İstanbul'a getirterek 'Senin bu fesattan haberin yok muydu, neden sakladın ve söylemedin?' diye sorduğunda, patrik bunu inkar etti. Sadrazam sorgu-

¹⁰³ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 148.

¹⁰⁴ Mehmet Aydoğan, İç İsyanlar ve Şeyh Said İsyanı, İstanbul 2007, s. 169.

¹⁰⁵ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 148.

¹⁰⁶ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 150.

¹⁰⁷ Mehmed Esad Efendi, a.g.e., s. 142; BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1555/ 41.

¹⁰⁸ Aslında Benderli Ali Paşa'nın yerine Seyit Ali Paşa'nın atanacağı fakat onun kabiliyetsiz idareci olması nedeniyle, en azından vatanseverliğinden emin olunan Benderli'nin atandığı aktarılmaktadır. Bu durum aslında Rum ihtilalinin doğuşuna ve önlem alınamayışına verilebilecek en güzel örneklerdendir. Bkz. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1312/ 51077 .

¹⁰⁹ BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1313/ 51148.

sunda ısrar edince patrik 'Devletli efendim, bendeniz doksan yaşını aşmış şuursuz bir ihtiyarım.' dedi ve bunun üzerine sadrazam emir buyurarak patriği Fener'e gönderdi ve patrik, patrikhane-nin orta kapısında idam edildi. Şânizade, patriğin ölüsü üç gündür asılı durduktan sonra denize atılması bizzat padişah tarafından Yahudi milletine emredilerek, onlar da kokmuş cesedi alıp, denize açılarak Rumlar geri almasın, diye karnına taş bağlayıp denize attılar, diye yazmıştır. Ancak bunu vakanüvis Esad Efendi, kabul etmemiştir. Esad Efendi, bunların aşağılık kişilerin uydurmasıdır, demiştir.¹¹⁰

Cevdet Paşa konu hakkındaki sözlerini şu şekilde sürdürmektedir:

'Hakikaten o devirde böyle siyâsî kâidelere uymayan işler hep Hâlet Efendi'nin fesatlıklarındandır. Bunda Benderli Ali Paşa'nın dahi suçu yoktur. Çünkü İstanbul'a yeni gelmiş, patrik kimdir, onun idamından ne çıkar, bilmez. Siyâsî inceliklerden tamamen habersiz bir zât idi.'¹¹¹

Benderli Ali Paşa'yı da yönetenin Hâlet Efendi olduğuna dair bir izlenimi olduğunu hissettiren Cevdet Paşa, şayet bu olay yaşanmasaydı Rumların ateşi sönebilirdi, diyerek bürokrat kademesinin ne denli menfî manada siyâsî hadiselerle etki ettiğini ortaya koymaktadır.¹¹²

Sadrazam Salih Paşa da,¹¹³ hal ve tavırlarıyla, bahsettiğimiz menfî olaylara yenilerini ekleyen bir bürokrat olarak görülmektedir.¹¹⁴ Salih Paşa,¹¹⁵ sadrazam oluşunun ertesi günü İstanbul'un muhtelif yerlerinde on iki Rum'un öldürülme emrini vermiştir. Bunların içinde sıradan Rumlar olduğu gibi Arnavutköy başpapazı da vardı. Salih Paşa'nın bu idamlarına şahit olan Müslüman halk, Rumların başka bölgelerde Müslümanlara yaptıkları işkencelerin intikamını almak için, gözüne kestirdikleri her Rum'u öldürmeye başlamıştır.¹¹⁶ Olayları Şânizade'den aktaran Cevdet Paşa, olaylara karışan Müslümanları şu şekilde tavsif etmektedir:

¹¹⁰ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 163, 164.

¹¹¹ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 164.

¹¹² Nitekim bir arşiv vesikasında da Benderli'nin Rum fesadı karşısında tedbirsiz davrandığı ve hatta fesat hareketlerini gözlemlediği halde sessiz kaldığı ifade edilmektedir. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1313/ 51177 .

¹¹³ Gerçi Salih Paşa'nın tehlikeyi sezdiği ve bu yönde gizli bir mektubu devletin yetkili birimlerine ilettiği de bildirilmektedir. Salih Paşa mektubunda Rusya ve İngiltere'nin, Rumları kışkırttığı, bu yüzden sınırlardaki asker sayısının artırılması gerektiğinden bahsederek, vâkıya dikkat çekmiştir. BOA, Cevdet Hari-ciye, 116/ 5761.

¹¹⁴ Hâlet Efendi ile ilgili için bkz. Mehmed Esad efendi, a.g.e., s. 683.

¹¹⁵ Benderli Ali Paşa zamanında sadaret kaymakamlığını görevini yürütmekteydi. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1312/ 51083.

¹¹⁶ Bu olaylardan sonra Salih Paşa Kayseri mutasarrıflığına atanmıştır. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 737/ 34947.

*'Ebced okuyan çocuk aklına sahip o taifenin gece ve gündüz din adına, kin ve düşmanlıklarını icra ederek ev ve dükkânlarda katliama ve yağmaya dair sözlerini işiten meraklılar, küçük çocuklar ve talebeler, içlerinde on sekiz, yirmi yaşına basmış terbiyesiz ve edepsiz cahil oğlanlar...'*¹¹⁷

Cevdet Paşa bunları aktardıktan sonra İstanbul'daki toplumsal durumu da şu şekilde aktarmaktadır:

*'Sadrazam Salih Paşa, sözü ilk ağızdan çocukların ağzına düşürdü. Devletin merkezinde asayiş ve emniyet kalmadı. Ev, kahvehane ve sokaklarda dedikodu çoğaldı.'*¹¹⁸

Netice itibariyle, Rum ihtilalinin aslında Osmanlı bürokratlarının katkısıyla büyüyen bir olay olduğu, aktardığımız vâkıaların seyrinden açıkça anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın siyâsî mekanizmalarını yöneten bürokrat takımı, idârî anlamdaki basiretsizliklerinin yanı sıra makam hırsları sebebiyle, kolaylıkla önlenebilecek küçüklükteki bir isyan hareketini bastıramamış, önlem alamamıştır. Yanya'da başlayıp, Mora'ya sıçrayan ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla sonlanan hadiselerin nezaket ve ehemmiyetinin farkına çok geç varıldığı bir gerçek olarak değerlendirilmelidir.

4. İran ve Akkâ [Şam] Meseleleri

Mora isyanı ve sonrasında gerçekleşen Rumların ihtilalini müteakip Yunanlıların bağımsızlığını kazanması ile Osmanlı Devleti içindeki bazı bürokratların devleti zaafa uğratması arasındaki mutlak ilişki açıkça ortadadır. Rum ihtilalinin başarıya ulaşmasında bürokratların devleti zaafa uğratmasının yanı sıra İranlıların da anlaşmalarına sadık kalmayarak,¹¹⁹ Osmanlı Devleti'nin içişleriyle uğraşmasını kollayıp gözetmesi,¹²⁰ Cevdet Paşa'nın bu çerçevede aktardığı bir başka dâhilî problem olarak göze çarpmaktadır.

Cevdet Paşa'ya göre Rumeli'nin sıkıntı veren durumu karışık, artıkça İranlıların Osmanlı Devleti üzerindeki farklı istekleri de artmaktaydı.¹²¹ Hal böyle olunca Osmanlı Devleti, karada ve denizde Rum âsileriyle uğraşırken, İran sınırında askerî sığınak yapmaktan geri kalıyordu.¹²² Elbette bu durum Osmanlı'nın sadece bir cepheye yoğunlaş-

¹¹⁷ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 171.

¹¹⁸ Cevdet Paşa, a.g.e., XI, 172.

¹¹⁹ Mehmed Esad Efendi, a.g.e., s. 228.

¹²⁰ İranlıların, Osmanlı bürokratlarına yakınlaşarak, kendi taraflarına çekme gayretleri hakkında bkz: BOA, Hatt-ı Hümayûn, 769/ 36172.

¹²¹ Nuri Köstüklü, 1820-1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye, Konya 1993, s. 102.

¹²² BOA, Cevdet Hariciye, 62/ 3098.

masını önleyen bir durumdu ve İran'ın bir müddet sonra Osmanlı tebeası üzerinde menfî etki sahibi olmasından endişe edilmekteydi.¹²³

Nitekim kısa zaman içinde İran hududunda bulunan ve Osmanlı tebeası olan aşiretlerle temas kuran İran, gerek İranlı gerekse Osmanlı aşiretlerinin bazılarının, mevsime göre sınırı geçmelerine imkân tanımaya başlamıştı.¹²⁴ Böylece hangi devletin tebeası olduğu kestirilemeyen aşiretler, iki devlet arasında çekişmeye sebep olmaktaydı.¹²⁵ Bu aşiretlerden birisi olan, bazı mevsimler Muş, Malazgirt ve Erciş sancaklarında ve bazen de İran'da geçiren Haydaranlı aşireti ağası Mahmut Ağa, beş yüz hane ile Muş sancağına yerleşmişken, kardeşi Kasım Ağa da gelip Muş ve Malazgirt sancaklarında durup dinlenmişti. Oysa geldikleri yere dönmedikleri anlaşılırsa Revan serdarının ve Hoy Hanı'nın çok sayıda askerle üzerlerine gelip, onları İran'a göçürmek için askerî hazırlıklar yapması gerekiyordu. Bu durum İran tarafından yazılı olarak Kasım Ağa'ya açıkça bildirildi. Bu sırada İran tebeası olan bazı Kürt aşiretleri de İran askeri ile birlikte Kağızman'a saldırmış ve halkın eşyalarını tahrip ederek, Müslümanların hayvanlarını İran'a götürmüştü.¹²⁶

Cevdet Paşa, bu ve benzeri durumların İran Şahı'na bildirildiğini ifade ettikten sonra İran Şahı'nın olaylar karşısındaki tutumunu şaşkınlıkla aktarmaktadır. Tüm olanlara rağmen İran Şahı hiçbir şey olmamış gibi '*Ben Osmanlı ile olan anlaşmamızın şartlarının tam olarak uygulanmasını istiyorum.*' demiştir. İran elçisi de bol vaatte bulunmaktan geri kalmamıştır. İran Şahı ve elçileri, Osmanlı'ya karşı her hangi bir menfî tutumlarının olmadığını beyân ederlerken, valilerinin yaptığı işlerin hiçbirisinden haberdar olmamasını *Cevdet Paşa* şaşılacak bir durum olarak değerlendirmektedir.

Bu bakımdan İran'a karşı Osmanlı Devleti'nin güveni kalmamış ve bölgeye tayin edilen Erzurum valisi Hüsrev Paşa'ya bölge olaylarını büyük bir incelik ve önemle görüp gözetmesi bildirilmiştir. Ancak şu var ki, bu önlem alınana kadar İran Kürtlerinden bazıları, Osmanlı Devleti sınırını aşp, Köroğlu Kalesi'ne yerleşmişler ve bölgedeki köylülere baskı yapmaya başlamışlardı. Kaleye asker sevkıyatı söz konusu olmuşsa da o sırada İranlıların Van eyaleti içinde bulunan Hakkari bölgesinde, Van'a on iki saat mesafedeki Cari kalesini kuşattıkları haberini alan Sert Mahmut Paşa, Van halkı ve elindeki

¹²³ Şâni-zâde, a.g.e., II, 945, 946.

¹²⁴ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete: Göçler, Trabzon 2006*, s. 219.

¹²⁵ BOA, *Cevdet Dahiliye*, 124/ 6183.

¹²⁶ İranlılarla Osmanlılar'ın yapmış olduğu son savaşın da bu tarihlerde gerçekleşmiş olması göz önünde tutulmalıdır. Yılmaz Öztuna, *İkinci Mahmud*, Ankara 1989, s. 64.

bütün askeri ile kethüdası İsmail Bey'i bölgeye göndermişti. Hakkari Bey'i Mustafa Bey, altı yıl önce İran tebeası olmuş, bu sırada Van'a gelmişti. Van muhafızı tarafından kendisine öğütler verilip 'Yapma, etme!' denildiyse de dinlememiş, Cari Kalesi beyi ile akraba olduğu için İran tebeası olarak kalmakta ısrarcı olmuştu. Durum İstanbul'a bildirilmişti ancak devlet, Rum meselesi ile uğraştığından dolayı İran'a karşı her hangi bir cephe açmanın faydadan çok zarar getireceğinden endişe etmekteydi. Bölgeye asker sevk edemeyen devlet, doğu bölgelerinin İran tehlikesinden korunması için, aynı bölgeden asker toplanmasını ve İranlılarla mücadele edilmesini ancak emredebilmişti.¹²⁷

Cevdet Paşa, İran meselesinin ortaya çıkmasının asıl sebebinin de bürokratlar olduğunu aktarmakta ve meselenin çıkışının asıl âmilini şu şekilde izah etmektedir:

'Bâyezid mutasarrıfı mirmirandan Behlül Paşa görevinden azledildikten sonra yerine Toprak Kale ileri gelenlerinden İbrahim Ağa nasbedildi. Bunun böyle olmasını Erzurum valisi istemişti. Durumu Behlül Paşa duyunca, İbrahim Ağa'nın kardeşi Hüseyin Ağa, Acem Kürt beylerinden olduğu için, Bâyezid gibi önemli bir sancağın böyle birisine verilmemesi gerektiğini ifade etmekteydi. Erzurum valisi Hüseyin Paşa da bunun üzerine durumu sakıncalı görmüş olacak ki; adamlarından Abdulhamit Bey'i, İbrahim Ağa yerine sancağa tayin etti. Behlül Bey bu kez 'Sakıncalıdır.' diyecek bir özür bulamamıştı. Fakat kaybetmiş olduğu sancağı tekrar kazanmak uğruna ayaklandığı Kürtlerle Abdulhamit Bey'in askerleri Ağrı yakındalarında savaşmaya başlamıştı. Durum İstanbul'a bildirilince, Abdulhamit Bey'in derhal sancağa gönderilmesi emredilmiş, Kürt beylerinden Hüseyin Ağa da umutsuzluğa kapılıp, Toprak Kale'yi kuşatarak bölgede büyük karışıklıklara sebep olmuştu.' Rumların çıkarmış olduğu karışıklıklardan istifade ile Doğu bölgelerdeki Kürt aşiretlerini ayaklandıran İran'ın, Ruslarla kurabileceği olası ittifaktan da tedirgin olan Osmanlı Devleti'nin, bölgede bulunan mutasarrıflarını uyardığı görülmektedir. Cevdet Paşa ise durumu 'Osmanlı Devleti Yunanlı gâilesiyle uğraşırken, bir de İran savaşı ortaya çıktı!', diyerek özetlemektedir.¹²⁸

Osmanlı Devleti bir taraftan Yunan meselesi ile ilgilenmesinin yanı sıra, bölgede oluşan otorite boşluğundan faydalanan İran'ın bu fırsattan yararlanması da bir mesele olarak halledilmeyi beklerken, Şam taraflarında bulunan Akkâ'nın da¹²⁹ yeni bir dâhilî mesele olarak ortaya çıktığı görülmektedir.¹³⁰

¹²⁷ Cevdet Paşa, a.g.e., XII, 4- 10; Şâni-zâde, a.g.e., II, 1015, 1016.

¹²⁸ Cevdet Paşa, a.g.e., XII, 4- 10.

¹²⁹ Nusayrî ve Dürzîlerin de devlet aleyhine faaliyetlerde bulunması hakkında bkz. Mehmed Esad Efendi, a.g.e., s. 184.

¹³⁰ BOA, Hatt-ı Hümayûn, 387/ 20678.

Sayda valisi ve aynı zamanda vezirlik rütbesine hâiz Abdullah Paşa, padişahın emirlerinden hiç dışarı çıkmayan bir bürokrat olarak tanınırken,¹³¹ bir müddet sonra Abdullah Paşa'nın Şam valisi ve Hac emiri Derviş Paşa ile arasının bozulduğu aktarılmaktadır. Hasbiya, Raşiya ve Buka mukataalarını yalnız başına ele geçirmek üzere, adı geçen yerlere asker gönderen Abdullah Paşa'nın bu tavrı Derviş Paşa tarafından İstanbul'a bildirilir. Bunun üzerine Abdullah Paşa'nın elinden vezirliği ile Sayda, Sefed ve Beyrut sancakları da alınır. Diyarbakır'a sürgün olarak gönderilmesi hususunda verilen emir Derviş Paşa'ya ulaştırılınca emir Abdullah Paşa'ya tebliğ edilir.¹³²

Olayların devamını *Cevdet Paşa* şu şekilde aktarmaktadır:

*'Abdullah Paşa'yı yakalamakla görevli olanlar gidip Akkâ'yı kuşatmışlardı. Abdullah Paşa, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ya müracaat etti. O da Abdullah Paşa'nın affedilmesi için ricacı olunca Sayda, Safed ve Beyrut sancakları kendisine verildi. Bundan hükümet çevresi dışına tecavüz etmemesini bildirir, bir emr-i âlî yazıldı. Onun affından sonra Derviş Paşa da Anadolu valisi oldu. Daha önce Anadolu valisi olan Salih Paşa'ya da Şam eyaleti ile Hac emirliği verildi. Durum sükûnete kavuştuktan sonra Derviş Paşa ile Abdullah Paşa arasındaki düşmanlığın sebebi araştırılmaya başlandı. Araştırılınca Hâlet Efendi'nin sarrafı Haskel adlı Yahudi'nin Filistin topraklarını Haim adlı Yahudi ile birleşerek hile ile ele geçirmek istemesinin olduğu ortaya çıktı. Hâlet Efendi, çıkardığı fesatlıklar yüzünden idam edilince, Abdullah Paşa da Haim'i idam etmiş; Haskel, Haim'im Şam'daki akrabaları aracılığı ile Abdullah ile Derviş Paşa arasına fitne sokmuşlardı. Bu mesele ortaya çıkarıldıktan sonra Haskel de idam edilmiştir.'*¹³³

Tüm bu anlatılanlara ilâve olarak, *Cevdet Paşa* medreselerdeki bozulmaya da işaret ederek, XIX. yüzyılın temel problemlerine dikkat çekmeye çalışmıştır:

*'Müderislerden Gürcü Ahmet Efendi, Fatih Camisi'nde yazmaya giriştiği Tefsir-i Beyzavî ve Tarikat-ı Muhammediye derslerinde, görevi dışında, devletin dış işlerinin iyi yönetilemediğine, yanlış hareket edildiğine dair sözler söyleyerek herkesi heyecanlandırmaya cesaret etmesinden ötürü, 'İslah olsun!' diye padişahın emriyle sürgün edilmesi...'*¹³⁴

¹³¹ Sayda valisi Abdullah Paşa, *Cevdet Paşa* tarafından bu şekilde tanımlanırken, arşiv vesikasına yansıyan durum farklıdır. Vesikaya göre Abdullah Paşa, vali olarak görev yaptığı Sayda'da pek de âdil olmayan bir tavır içindedir ve halka zulüm yapmaktadır. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 388/ 20698.

¹³² Sayda valisi Abdullah Paşa'nın Derviş Paşa vasıtasıyla te'dibi hakkında bkz. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 384/ 20625; Şam'da çıkan fitne hakkında geniş bilgi için bkz. Şâni-zâde, a.g.e., II, 947- 950.

¹³³ *Cevdet Paşa*, a.g.e., XII, 74, 75.

¹³⁴ *Cevdet Paşa*, a.g.e., XII, 19.

'Ulemânın neşrettiği ahlâk kitaplarında buyrulanlar gibi, Müslümanlara ve özellikle ilim adamlarına vâcib olan haksızlık, çekememezlik, kibirlenme, düşmanlık, iki yüzlülük, özü- sözü bir olmamak, duyulsun diye riyâkarca işlenen iş, benlik, bencillik ve bunlara benzer ahlâkça düşüklüklerden bütün olarak uzak durmak ve halkın kusur, kabahat, eksiklik ve utanılacak yanlarını araştırmamak, gâibden haber almış gibi bilinmeyen şeylere bakıp kuruntuya kapılarak, işe karışmak, karşı koymak şöyle dursun, sözü çevirerek kötülüğe yormamaktır.'¹³⁵

Neticede bürokrasiden medreselere kadar, adeta XIX. yüzyılın siyâsî çehresini özetleyen Cevdet Paşa, Rum ihtilalinin ve sonrasında Rumların bağımsızlıklarını kazanmasının sebeplerini, aslında dışarıdan çok içeride aramamız gerektiğini söylemektedir. Dâhilî fesâdı önleyebilmek için, 1908'de, II. Meşrutiyet'le birlikte kaldırılan 'mürûr tezkiresi' sistemi,¹³⁶ tam da bu ihtilalin başlangıç aşamalarında, 1821 [h. 1237]'de gündeme gelmiş ve uygulanmaya konmuş ancak bu da çare olamamıştır. Buna göre İstanbul'dan kara ve denizden taşraya gidenler; nâiblerden ise kazasker tezkirecilerinden, esnaftan iseler kethüdalarından ve tebeadan iseler metbû'larından ve sair mahalle adamları, reaya patrikhanelerinden, isim, şöhret ve eşkâllerini gösteren kefilli ve mühürlü ilm u haber alıp, İstanbul mahkemesine gösterip, oran tezkire almaları ve taşradan İstanbul'a yahut başka yerlere gidecek olan da bulunduğu yerin nâibinden tezkire almaları düzene bağlanmıştır.¹³⁷

Sonuç

Devletin kendilerine vermiş olduğu imtiyazlardan, serbest hareket edebilme özgürlüğünden faydalanan Rumlar, başta Avrupalı devletlerin sonrasında İran ve Rusya'nın desteğiyle hürriyet ve egemenliklerini sağlayabilmek için isyan etmişler, Osmanlı Devleti'nin stratejik makamlarında görev yapan bazı bürokratlar da bu isyana doğrudan ya da basiretsizlikleri nedeniyle dolaylı yoldan katkı sağlamışlardır.

1824'ten sonra Mehmet Ali Paşa'nın da Girit ve Mora valiliklerinin kendisine verilmesi şartıyla Rumlara destek vermesi, Yunanlıların bağımsızlıklarını kazanmasında etkin rol oynamış ve Rumlar, sâdık bir tebea iken gerçekleştirdikleri isyandan sonra bağımsızlıklarını kazanarak Osmanlı Devleti'nden resmen ayrılmışlardır. Mehmet Ali Paşa'nın, devletin merkezinden uzak bir yerde, Mısır'da sergilemiş olduğu devlet karşıtı

¹³⁵ Cevdet Paşa, a.g.e., XII, 19, 20.

¹³⁶ Nizâm-ı Tezkire-i Mürûr hakkında bkz. Mehmed Esad Efendi, a.g.e., s. 16.

¹³⁷ Cevdet Paşa, a.g.e., XII, 13, 14.

siyâsî tavır, devletin o dönemdeki gücü de göz önüne alınırsa, Rum meselesi ile devletin yeterince ilgilenmesinin önünde bir engel olarak değerlendirilmiştir.

Kendi siyâsî çıkarlarını, Osmanlı Devleti içinde çıkacak olan karmaşalara bağlayan bürokratlardan Hâlet Efendi'nin, muhtemelen devlete daha fazla hizmet etmek isteyen bürokratlarla çatışma yaşaması da Rum meselesinin büyümesine sebep olmuştur. Hâlet Efendi'nin öncelikle hedefinde olan Tepedelenli Ali Paşa'nın varlığı bile Mora ve çevresinde Rumlar için bir tehdit iken, Tepedelenli'nin, oğullarıyla birlikte idam edilmesi, devletin Rum ihtilalinin merkezi olan Yanya ve Mora'da etkisiz kalmasını netice vermiştir. Hâlet Efendi'nin, Tepedelenli ile olan meselesinin, devletin âlî menfaatleri olmayıp, sadece para meselesi olması da ayrıca dikkat çekmektedir.

Tepedelenli gibi kabiliyetli bürokratların idam edilerek, Benerli Ali Paşa gibi tecrübesiz bürokratların devlet kademesine getirilmesi de Rum ihtilalinin büyümesine doğrudan etki eden faktörlerdendir. Nitekim Benderli gibi tecrübesiz Sadrazam Salih Paşa'nın basiretsizlikleri, belki de ihtilal ya da isyanla hiç ilgisi olmayan Rum tebeayı bile ayaklandıran unsurlardan olmuştur.

Tüm bu faktörlerin yanında İran ve Şam'da çıkan karışıklıklar sebebiyle devletin bu bölgelere asker kaydırma mecburiyeti, Rumların ayaklanmalarına karşı erken zamanda tedbir alınmasını geciktirmiş ve Rum ihtilali giderek büyüyen bir hal almıştır.

Ruslarla, Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan sonra en ağır şartlara sahip 1829'da imzalanan Edirne Anlaşması'yla birlikte Osmanlı Devleti'nin Eflak- Boğdan ve Sırbistan'a yeni haklar tanınması, bu devletlere geniş ölçüde muhtariyet verilmesi Rum ihtilalinin nihayeti olan bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Gerçekte de Yunan devletinin kurulması, Osmanlı Devleti'nin dağılma noktasını oluşturan oldukça önemli bir safha olarak kabul edilmiştir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Vesikaları

Cevdet Askeriye, 967/ 42068.

Cevdet Bahriye, 176/ 8304.

Cevdet Dahiliye, 108/ 5355; 124/ 6183; 13/ 635; 140/ 7000; 222/ 11090; 23/ 1140; 289/ 14438; 290/ 14493.

Cevdet Darphane, 25/ 1236.

Cevdet Evkaf, 500/ 25278.

Cevdet Hariciye, 116/ 5761; 62/ 3098

Cevdet Maliye, 12/ 513; 774/ 31564

Hatt-ı Hümâyûn, 1157/ 45918 ; 1260/ 48744; 1262/ 48881; 1312/ 51077 ; 1312/ 51083; 1313/ 51148; 1313/ 51177 ; 1314/ 51213; 1532/ 26; 1544/ 33; 1555/ 41; 345/ 19690; 374/ 20429; 384/ 20625; 387/ 20678; 388/ 20698; 470/ 23033; 496/ 24348; 501/ 24582; 57/ 2605; 678/ 33051; 737/ 34947; 748/ 35337; 769/ 36172; 960/ 41184.

Adem Kara, 'XIX. Yüzyılda Osmanlı Anadoluşunda Ermeni Toplum Yaşantısı: Çorum ve Antakya Karşılaştırmalı Örnekleri', *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science (JASS)*, Cilt: 5, Sayı: 6, 2012.

Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul 1996.

Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, Dersaadet 1309.

Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul 2004.

Ali Arslan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Rum Basını*, İstanbul 2005.

Bekir Biçer, 'Ortaçağ'da Kürtler ve Türkler', *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science (JASS)*, Cilt: 6, Sayı: 6, 2013.

Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayr-ı Müslim Tebeanın Yönetimi*, İstanbul 1990.

_____, *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*, İstanbul 1992.

Cemal Kutay, *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, İstanbul 1958.

Charles Stuart- Colonel Stuart, *Journal of A Residence in Northern Persia*, London 1854.

Edmondo De Amicis, *İstanbul (1874)*, Çev: Beynun Akyavaş, Ankara 2006.

Elçin Macar, *İstanbul Rum Patrikhanesi*, İstanbul 2003.

Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988.

Eremya Çelebi Kömürçiyân, *İstanbul Tarihi*, Trc: Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1988.

Halil İnalçık, 'Mirasın Anlamı: Osmanlı Örneği', *İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, Derleyen: L. Carl Brown, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul 1996.

Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat- Terakki ve Rumlar*, İstanbul 2009.

Mehmed Esad Efendi, *Sahhaflar Şeyhî-zâde Seyyid, Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, Hzr: Ziya Yılmaz, İstanbul 2000.

Mehmet Aydoğan, *İç İsyanlar ve Şeyh Said İsyanı*, İstanbul 2007.

Mehmet Bilgin, *Karadeniz'de Postmodern Pontusçuluk*, İstanbul 2008.

Münevver Ayaşlı, 19. Asır, *Teşrînisânî ve Ötesi*, İstanbul 1971.

Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete: Göçler*, Trabzon 2006.

Nihad Sami Banarlı, *Devlet ve Devlet Terbiyesi*, İstanbul 2007.

Nuri Köstüklü, *1820-1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye*, Konya 1993.

Orhan Sakin, *Ermeni İsyanı Günlüğü: 1915*, İstanbul 2007.

Önder Duman, *Emperyal Bir Araç Olarak Rum Pontus Sorunu (1908-1918)*, Ankara 2010.

Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzîmat*, Ankara 1985.

Seyfi Yıldırım- Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, Ankara 2010.

Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, İstanbul 2005.

Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk- Yunan Mücadelesi*, İstanbul 1984.

Şâni-zâde, Mehmed Atâullah Efendi, *Şâni-zâde Târihi*, Hzr: Ziya Yılmaz, İstanbul 2008.

Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi (1831-1841)*, Ankara 1988.

Veysel Usta, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, İstanbul 2007.

Yılmaz Öztuna, *İkinci Mahmud*, Ankara 1989.

Zeynep Sözen, *Fenerli Beyler*, İstanbul 2000.